

Presenting a Paradigmatic Model for the Development of Virtual Entrepreneurship Education in the Post-Covid Era (Study Case: Razi University)

Fateme Kazemi Eskeri¹ | Saeid Dehyadegari²

1. Department of Management, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. (Corresponding Author). E-mail: f.kazei8301@yahoo.com
2. Department of Management, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. E-mail: dehyadegari@uk.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 11 Dec 2023
Received in revised form:
15 Dec 2023
Accepted: 16 Dec 2023
Available online: 16 Dec
2023

Keywords:
E-Learning;
Virtual Training of
Entrepreneurship;
Post-Covid Era;
Grounded Theory.

The present study was conducted with the aim of presenting a paradigmatic model for the development of virtual entrepreneurship education in the Post-Covid era at Razi University. This research was done with qualitative research method. The study population of the research was the professors and students of the entrepreneurship department of Razi University of Kermanshah, who were selected purposefully and in accordance with the rule of theoretical data saturation. 22 people were selected as the research sample. The data collection tool was a semi-structured interview, and open coding, central coding, and selective coding were used to analyze the data from the interview. By comparing and classifying similar codes, 72 concepts were extracted, and then by classifying similar concepts, 16 subcategories were identified including the central category. In order to develop virtual entrepreneurship education in the Post-Covid period according to the findings and extractive model of the research, it is necessary to improve technical and infrastructural factors and to develop the skills. In this regard, developing technical infrastructure by providing and allocating the necessary fund and budget and improving the skills of those involved by holding the educational courses are suggested.

Education and Management of Entrepreneurship, 2023, Vol. 2, No. 3, pp 91-106

Cite this article: Kazemi Eskeri, F., & Dehyadegari, S. (2023). Presenting a Paradigmatic Model for the Development of Virtual Entrepreneurship Education in the Post-Covid Era (Study Case: Razi University). *Education and Management of Entrepreneurship*, 2 (3), 91-106. doi: 10.22126/eme.2023.9985.1071 (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/eme.2023.9985.1071>

Publisher: Razi University

ارائه مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا (مورد مطالعه: دانشگاه رازی)

فاطمه کاظمی اسکری^۱ | سعید ده یادگاری^۲

۱. گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

(نویسنده مسئول). رایانامه: f.kazei8301@yahoo.com

۲. گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران.

رایانامه: dehyadegari@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله علمی - پژوهشی</p> <p>تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۹/۲۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۵ دسترسی آنلاین: ۱۴۰۲/۰۹/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: یادگیری الکترونیکی، آموزش مجازی کارآفرینی، دوران پسا کرونا، نظریه بنیانی.</p>	<p>پژوهش حاضر با هدف ارائه مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا در دانشگاه رازی انجام گرفت. پژوهش با رویکرد کیفی و با روش پژوهش نظریه بنیانی انجام گردید. جامعه مورد مطالعه شامل مدرسین و دانشجویان خبره در گروه کارآفرینی دانشگاه رازی کرمانشاه بودند که مشارکت کنندگان به صورت هدفمند انتخاب شدند. در پژوهش حاضر از طریق مصاحبه با ۲۲ نفر اشباع داده حاصل گردید. داده‌ها با روش کدگذاری سه مرحله‌ای تجزیه و تحلیل شدند. در مرحله کدگذاری باز تعداد ۷۲ مفهوم و در کدگذاری محوری ۱۶ مقوله و در نهایت در مرحله کدگذاری انتخابی مدل پارادایمیک تدوین و ارائه گردید. بر اساس نتایج، از عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه در دوران پسا کرونا بهبود عوامل فنی و زیرساختی و توسعه مهارت‌ها به عنوان یک پیش‌نیاز مطرح گردید. در این راستا توسعه زیرساخت‌های فنی و زیربنایی از طریق تأمین و تخصیص سرمایه و بودجه لازم و بهبود مهارت‌های کلیه دست‌اندرکاران از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی پیشنهاد می‌گردد.</p>
<p>آموزش و مدیریت کارآفرینی، دوره ۲، شماره ۳، سال ۱۴۰۲، صفحات ۹۱-۱۰۶</p> <p>استناد: کاظمی اسکری، فاطمه؛ ده یادگاری، سعید (۱۴۰۲). ارائه مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا (مورد مطالعه: دانشگاه رازی). <i>آموزش و مدیریت کارآفرینی</i>، ۲ (۳)، ۹۱-۱۰۶. doi: 10.22126/eme.2023.9985.1071</p> <p>نشر: دانشگاه رازی</p>	<p>© نویسندگان DOI: https://doi.org/10.22126/eme.2023.9985.1071</p>

مقدمه

در تعریف نظریه معروف به اثر پروانه‌ای دو مکان جغرافیایی (برزیل و تگزاس) به‌عنوان اولین خواستگاه و محل ظهور این استعاره مورد استفاده قرار گرفت. بر اساس این نظریه، بال زدن پروانه‌ای در برزیل می‌تواند باعث طوفانی بزرگ در نیویورک شود (ساری و همکاران^۱، ۲۰۲۰). با این حال، در اواخر سال ۲۰۱۹، پروانه‌ای (استعاره از ویروس کرونا) در شهر ووهان چین بال زد که در سراسر جهان طوفان به پا کرد (ومن^۲، ۲۰۲۱).

سازمان ملل هشدار داد که با شیوع ویروس کرونا شرایط دشواری ایجاد خواهد شد و چالش‌های فراوانی رخ می‌دهد. این ویروس اثرات گسترده‌ای بر اقتصاد و سایر ابعاد زندگی مردم سراسر جهان گذاشته است. بی‌شک بحث یادگیری نیز تحت تأثیر این بیماری قرار گرفت و تغییراتی در خصوص یادگیری و آموزش در سرتاسر جهان صورت گرفت. بنابراین، بعد از همه‌گیری کرونا در اسفندماه ۱۳۹۸، بسیاری از دانشگاه‌ها به‌جای لغو کردن آموزش خود به آموزش مجازی روی آوردند و با توجه به جدید بودن و غیرمنتظره بودن آموزش مجازی، دانشگاه‌ها با شرایطی دست و پنجه نرم کردند که پیش از این به‌طور جدی به آن نپرداخته بودند (رزاقی پورخانی، ۱۴۰۱).

شیوع کرونا، نه‌تنها بر مسائل بهداشتی تأثیر منفی گذاشت بلکه بر مسائل، فرهنگی و آموزشی و اقتصادی هم اثر گذاشت (مینا و خان^۳، ۲۰۲۰). شیوه یادگیری در زمان کرونا و به‌خصوص در کوتاه‌مدت، تغییر گسترده‌ای پیدا کرد (هریس و همکاران^۴، ۲۰۲۰). روش آموزش مبتنی بر فضای مجازی در سال ۲۰۰۵ از سوی یونسکو به‌عنوان یکی از مؤثرترین روش‌های یاددهی - یادگیری معرفی شده است. تجربه‌های کسب‌شده در این زمینه بسیار مفید است و آموزش و پرورش دیگر نمی‌تواند صرفاً با روش‌های قبلی به نحو مطلوبی به آموزش بپردازد و باید تغییرات ساختاری و دیجیتالی را در سرلوحه و اولویت کاری خود قرار دهد و در سراسر کشور آن را فراگیر کند؛ پس در شرایط ایجاد بحران، مانند شیوع کروناویروس، در جهان و ایران و تعطیلی طولانی‌مدت مدارس و دانشگاه‌ها ضرورت توجه به آموزش‌های مجازی و الکترونیکی بیش از پیش احساس می‌شود (سلیمی و فردین، ۱۴۰۰).

می‌توان گفت به‌کارگیری یادگیری از راه دور به‌عنوان یک اقدام فوری، دانشجویان، اعضای هیأت‌علمی، کارکنان پشتیبانی و مدیران آموزشی را تحت تأثیر قرار داد (گایور و همکاران^۵، ۲۰۲۰). سازمان بهداشت جهانی اعلام کرد که با توجه به شرایط پیش‌آمده از بهترین راه‌های ادامه آموزش، آموزش از راه دور از طریق رادیو، پادکست، تلویزیون و آموزش برخط است (سلیمی و همکاران، ۱۴۰۰). آموزش الکترونیکی، آموزش مبتنی بر وب و کامپیوتر نمونه‌های جدید آموزشی است (همیکی و همکاران^۶، ۲۰۲۲؛ ویببگ^۷، ۲۰۲۲؛ رزاقی پورخانی، ۱۴۰۱). آموزش غیرحضوری در واقع با آموزش مکاتبه‌ای در اواسط سال ۱۸۰۰ میلادی آغاز شد و هم‌اکنون نیز در نقاط مختلف دنیا از جمله ایران از این شیوه آموزش برای تحصیل و یادگیری استفاده می‌شود. ابزارهایی مانند اسلاید، تصاویر متحرک با تولید و توسعه وسایل سمعی و بصری به‌عنوان ابزار کمک‌آموزشی به کلاس درس راه یافت و ظهور صنعت تلویزیون نقطه عطفی، در روند تکمیلی آموزش از راه دور پدید آورد (سلیمی و فردین، ۱۴۰۰).

با توجه به اهمیت یادگیری الکترونیکی و ضرورت توجه به آن، سازمان‌های امروزی متعهد می‌شوند که فرایندهای جدید، محصولات جدید و نظام‌های سازمانی نوینی ایجاد کنند (امیا و همکاران، ۱۴۰۱). توسعه دادن

1. Sari et al.
2. Oommen
3. Mina & Khan
4. Harris et al.
5. Gaur et al.
6. Himki et al.
7. Viebig

کارآفرینی به عنوان ابزاری برای افزایش دانش و مهارت کارآفرینان از طریق مربی‌گری و برنامه‌های کلاسی و آموزش است. به واسطه فعالیت‌های آموزشی می‌توان کارآفرینی را در سطح مناسبی اجرایی کرد که این نشان‌دهنده اهمیت آموزش کارآفرینی است (هادود و همکاران^۱، ۲۰۲۲؛ چن و همکاران^۲، ۲۰۲۳).

امروزه بحث کارآفرینی به عنوان مسئله‌ای مهم مورد توجه قرار گرفته، به صورتی که توجه به ارتقاء سطح کیفی و کمی کارآفرینی به عنوان یک دغدغه جدی مورد توجه قرار گرفته است (زین و همکاران^۳، ۲۰۲۳).

پوترو و همکاران^۴ (۲۰۱۹) معتقداند که یکی از متولیان کلیدی آموزش کارآفرینی، دانشگاه‌ها و سایر محیط‌های آموزشی هستند. لذا توسعه ظرفیت محیط‌های آموزشی در جهت ارتقاء عملکرد کارآفرینی مورد توجه قرار گرفته است. اما علی‌رغم افزایش چشمگیر ادبیات آموزش کارآفرینی در سال‌های اخیر، هنوز کمبود تحقیقاتی در خصوص آموزش کارآفرینی وجود دارد (اولیلا و همکاران^۵، ۲۰۱۱).

سان و همکاران^۶ (۲۰۲۰) بیان نمودند دانشگاه‌هایی که دارای زیرساخت‌های لازم برای سهولت دسترسی به محتواهای دیجیتالی در رشته‌های مختلف هستند و از کلاس‌های مجازی برای دانشجویان و اساتید استفاده می‌کنند، راهبردهای مختلف و متنوع‌تری برای آموزش دارند. با به حالت تعلیق درآمدن مراکز آموزشی در سوئد و نروژ، کتابچه راهنمای کتابخانه برای دانشجویان تدوین و زمان کوتاهی برای هر فرد در نظر گرفته شد تا بتواند از راه مجازی به پایگاه‌های مرتبط با کتابخانه‌ها ارتباط برقرار کند. همچنین در بعضی مراکز تلاش شده که لپ‌تاپ و رایانک‌هایی به صورت موقت در اختیار دانشجویانی که به امکانات دسترسی ندارند قرار بگیرد (مورفی^۷، ۲۰۲۰).

شهبازی و همکاران (۱۴۰۱) معتقدند که طی چند سال آینده، دیجیتالی شدن، دانشگاه‌ها را کاملاً متحول خواهد کرد. توسعه دانشگاه دیجیتالی یک فرصت طلایی و منحصر به فرد برای مدیران دانشگاهی، اساتید، دانشجویان و کارکنان در فرایند یادگیری و بهبود امور اداری برای اطمینان از زیرساخت‌های لازم برای تسهیل آموزش الکترونیکی دانشگاهی، اطلاع از کمبودها و ضعف‌های زیربنایی فراهم خواهد کرد. پس ضرورت دارد که در دوران پسا کرونا نسبت به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی راهبردی توسعه آموزش مجازی، با توجه به انقلاب صنعتی چهارم و جامعه دانش‌بنیان در سطح کلان کشور و سپس در سطح هر یک از دانشگاه‌های کشور در این خصوص اقدام شود. تحول دیجیتال در دانشگاه، فرایندی است که کاربرد فناوری‌های دیجیتال را در چابک‌سازی انجام تمام امور دانشگاه امکان‌پذیر می‌سازد (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰).

در مجموع، مرور موارد مذکور، بیانگر آن است که آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه‌ها و مدارس منجر به تحول شاکله آموزش شده و برخی دغدغه‌های تازه در زمینه تعلیم و تربیت دانشجویان در فضای مجازی را رقم زده است. بحث آموزش مجازی باعث سوق دادن بشر به سمت انقلاب بزرگ آموزشی می‌شود و می‌تواند کلید گذر بشر از شیوه‌های سنتی به سمت شیوه‌های نوین باشد؛ بنابراین ضروری است که مشکلات استقرار و توسعه آموزش مجازی را شناسایی و برای تقویت آن در نظام آموزش عالی، از جمله در دانشگاه رازی به عنوان دانشگاه مادر در استان کرمانشاه تلاش کرد؛ بنابراین، خلأ پژوهش در این خصوص بیانگر ضرورت پرداختن به موضوع و از سویی دیگر نشانه جدید بودن موضوع پژوهش است. لذا این پژوهش تلاش دارد که به پر کردن این شکاف کمک نماید.

1. Haddoud et al.
2. Chen et al.
3. Zen et al.
4. Putro et al.
5. Ollila et al.
6. Sun et al.
7. Murphy

در این راستا پژوهش پیش رو به دنبال ارائه مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پساکرونا در دانشگاه رازی است.

مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش یادگیری الکترونیکی

یادگیری الکترونیکی را مجموعه‌ای از فعالیت‌های آموزشی می‌دانند که با استفاده از ابزارهای الکترونیکی اعم از صوتی، تصویری و رایانه صورت می‌گیرد (الیور و الیور^۱، ۲۰۲۲).

شهبازی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود بیان نمودند که برای آموزش مجازی پنج هدف شامل غلبه بر محدودیت‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، فردی و نظام‌های رایج آموزش مشخص گردیده و برای یادگیرندگان و معلمان این امکان فراهم شده تا بتوانند به‌طور هم‌زمان و غیر هم‌زمان و به‌صورت مشارکتی و توزیع شده با هم در محیط اینترنت تعامل داشته باشند (خان و همکاران^۲، ۲۰۲۲). یادگیری الکترونیکی نوعی یادگیری فعال و هوشمند تعریف شده که ضمن تحول در آموزش، در تعمق و پایدار ساختن فرهنگ فناوری اطلاعات و ارتباطات نقش اساسی خواهد داشت. مشخصه بارز آموزش مجازی این است که کسانی که درگیر این نوع یادگیری هستند در مکان و زمان متفاوتی با هم در تعامل هستند (کوجاث^۳، ۲۰۱۱).

حاجی‌زاده و همکاران (۱۴۰۰) در مطالعه خود نشان دادند که یکی از کاربردهای مهم فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهان، یادگیری الکترونیکی است؛ که بدون نیاز به حضور فیزیکی (غیرحضوری) صورت می‌پذیرد و روشی نوین در فرایند آموزش با استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات است، در این نوع یادگیری، به شبیه‌سازی آموزش حضوری در قالب مجازی پرداخته می‌شود. در آموزش هم‌زمان، مبادله اطلاعات میان مرتبی و متربی به شکل زنده صورت می‌گیرد ولی در آموزش غیر هم‌زمان، تبادل اطلاعات بین استاد و دانشجو (مرتبی و متربی)، در قالب متن، صوت، تصویر و جهت برخورداری در زمان دیگر در اختیار دانشجویان و دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و همچنین این نوع آموزش، امکان سنجش و ارزشیابی تحصیلی را از راه آزمون و تکالیف فراهم می‌سازد (زندى، ۱۳۹۹).

آموزش کارآفرینی

آموزش کارآفرینی به دنبال ارائه دانش، مهارت و انگیزه برای تشویق موفقیت کارآفرینی در محیط‌های مختلف است. انواع آموزش کارآفرینی در تمام سطوح تحصیلی از مدارس ابتدایی یا دبیرستان تا برنامه‌های دانشگاهی تحصیلات تکمیلی ارائه می‌شود (شاه و همکاران^۴، ۲۰۲۰). همین‌طور می‌توان گفت آموزش کارآفرینی به دنبال تقویت عزت‌نفس و اعتمادبه‌نفس با استفاده از خلاقیت‌های فرد است و در عین حال مهارت‌های مربوطه را ایجاد می‌کند که به افراد کمک می‌کند که افق دید خود را گسترش دهند و یکی از سریع‌ترین حوزه‌های در حال رشد جهان است که به دلیل توانمند بودن در پیوند دادن شیوه‌های تجاری فعلی با تئوری آکادمیک، توجه بیشتری به آن می‌شود (ژی و همکاران^۵، ۲۰۲۰). به‌طور کلی می‌توان گفت که آموزش کارآفرینی استعدادها را نوآرانه که نیروی محرکه مهمی برای توسعه هستند را پرورش می‌دهد. در حال حاضر استراتژی‌های توسعه مبتنی بر نوآوری،

1. Oliver & Oliver
2. Khan et al.
3. Kujath
4. Shah et al.
5. Xi et al.

خواسته‌های جدیدی را در آموزش کارآفرینی مطرح می‌کند (فیوره و همکاران^۱، ۲۰۱۹).

پیشینه پژوهش

عربی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران» که با استفاده از روش پژوهش نظریه داده بنیاد انجام گرفت، بعد از بررسی‌های خود پی بردند که الگوی پارادایمی حاصل بر اساس پدیده محوری (مهارت‌آموزی کارآفرینانه) متأثر از شرایط علی، زمینه‌ای و متغیرهای مداخله‌گر به همراه راهبردهای کنش و واکنش و پیامدهای آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای (در سطح فردی و سطح کلان) شکل گرفت.

شهبازی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «چالش‌های پیش روی نظام آموزشی در دوران پسا کرونا» با دیدی انتقادی به بررسی نقاط قوت و ضعف آموزش مجازی پرداختند. از مزایای آموزش مجازی، سادگی دسترسی و ارتباط آسان و صرفه‌جویی در زمان است و از ضعف‌های کاملاً مشهود در زمینه آموزش مجازی بحث زیرساخت‌ها است که به تلاش بیشتر در این خصوص نیاز دارد.

غفرانی و همکاران (۱۴۰۰) پژوهشی تحت عنوان «طراحی مدل مدرسه کارآفرین مبتنی بر توسعه شایستگی‌های کارآفرینانه در مقطع متوسطه» با استفاده از روش داده‌بنیاد انجام دادند، پدیده محوری در این پژوهش، پرورش شایستگی‌های کارآفرینانه در بین دانش‌آموزان بود. شایستگی‌های کارآفرینانه به معنای ایجاد و توسعه مهارت‌ها در سطوح مختلف و کسب تخصص لازم در زمینه‌های مختلف است. الگوی پارادایمی حاصل بر اساس پدیده محوری (شایستگی‌های کارآفرینانه)، متأثر از شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر؛ به همراه راه‌حل‌ها و پیامدهای ایجاد مدارس کارآفرین در مقطع متوسطه شکل گرفت.

حاجی‌زاده و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی در دوران کرونا: رهیافت توسعه آموزش مجازی در پسا کرونا» که با روش تحقیق پدیدارشناسی انجام شد به این نتیجه رسیدند که پاندمی کرونا از طرفی باعث افزایش مهارت و تجربه آموزشی کلیه ذینفعان شده و از طرفی هم آسیب‌های روانی، جسمانی، افت تحصیلی و فرسودگی شغلی را به بار آورده است؛ اما با پیش‌بینی الزامات و برنامه‌ها، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری و بازنگری جدی در منابع انسانی، مالی و پشتیبانی، می‌توان آموزش مجازی را توسعه داد و به‌عنوان مکمل آموزش حضوری از آن بهره برد.

جزینی (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر دوره‌های آموزشی دانشگاه‌ها و مؤسسات غیرانتفاعی بر توسعه دانش» به این نتیجه رسید که دوره‌های آموزش مجازی در توسعه دانش، سازمان‌دهی مواد آموزشی، انعطاف‌پذیری یادگیرندگان در کنترل شیوه یادگیری خود، حجم کاری دانشجویان، روش‌های ارزشیابی، عناصر فعالیت‌های یاددهی-یادگیری، بازخورد ارائه شده به دانشجویان و ایجاد انگیزه در دانشجویان مؤثر بوده است.

کارپنتر و همکاران^۲ (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان مروری سیستماتیک بر بررسی تأثیر آموزش کارآفرینی بر عملکرد کارآفرینانه دانشجویان آموزش عالی به این نتیجه رسیدند که برای توسعه آموزش کارآفرینی باید شرایطی جهت توسعه سیستم‌های آموزشی از منظرهای مختلف شکل گیرد.

سنالی و همکاران^۳ (۲۰۲۲) در پژوهشی تحت عنوان «کلاس درس معکوس در آموزش کسب‌وکار و کارآفرینی: یک بررسی سیستماتیک و دستور کار تحقیقات آینده» به این نتیجه رسیدند که برای توسعه آموزش کارآفرینی

1. Fiore et al.
2. Carpenter et al.
3. Senali et al.

باید به صورت جدی زیرساخت‌هایی فراهم گردد و حمایت‌های لازم صورت گیرد. یاردیم و همکاران^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان «به سوی فرهنگ جهانی کارآفرینی: یک بررسی سیستماتیک، اثربخشی کارآفرینی برنامه‌های آموزشی» به این نتیجه رسیدند که برای توسعه آموزش کارآفرینی باید فرهنگ آن به طور مناسب اجرایی شود که در این میان نیاز به شاخص‌های مختلفی است. در واقع با دیجیتالی شدن دانشگاه‌ها، آینده نظام آموزش عالی متحول خواهد شد و یک فرصت طلایی برای مدیران دانشگاهی، اساتید، دانشجویان و کارکنان ایجاد می‌شود. پس ضروری است که در دوران پساکرونا، برنامه‌ریزی‌های راهبردی و بلندمدت ابتدا در سطح کشوری و سپس در سطح هر یک از دانشگاه‌ها صورت گیرد. با توسعه زیرساخت‌های لازم از قبیل توسعه شبکه اینترنت و افزایش سرعت آن، تولید نرم‌افزارهای آموزش‌محور و استفاده از تجارب سایر جوامع در این خصوص تلاش شود که آموزش مجازی با رونق روبه‌رو شود و بتوان آموزش مجازی را به عنوان مکمل آموزش حضوری در دانشگاه نهادینه کرد. با توجه به مرور پژوهش‌های صورت‌گرفته مشخص گردید که پژوهش‌های محدودی در خصوص ارائه مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه‌ها صورت گرفته است و با توجه به ضعف‌های زیرساختی و ضعف‌های فرهنگی در این زمینه در سطح کشور، تلاش گردیده تا در این پژوهش مدلی در خصوص توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پساکرونا در دانشگاه انجام شود.

روش‌شناسی پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر، کیفی و از لحاظ هدف، کاربردی و با استفاده از نظریه بنیانی به روش استراوس انجام شده است. از نظر گلیرز و استراوس نظریه بنیانی، روشی برای استخراج مفاهیم از دل داده‌ها و سپس ترکیب آن‌ها است. طبق نظریه بنیانی، فرضیه‌ای از پیش تعیین شده وجود ندارد، اما در فرایند تجزیه و تحلیل می‌توان به آن دست یافت. کوربین و استراوس بیان داشتند در الگوی سیستماتیک نظریه بنیانی، پژوهشگر به دنبال واکاوی و مفهوم‌سازی شش مقوله، یعنی شرایط علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، پدیده محوری، راهبردها و پیامدهای مرتبط با موضوع پژوهش است (کوربین و استراوس^۲، ۲۰۰۸).

مهم‌ترین فرایند در نظریه بنیانی تحلیل داده‌ها است که مرکز ثقل پژوهش‌های کیفی است. با استفاده از روش نظریه بنیانی، تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری (باز، محوری و انتخابی) انجام شد. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش را اساتید و دانشجویان کارآفرینی دانشگاه رازی کرمانشاه و همچنین بررسی اسناد و متون مربوطه تشکیل داد. نمونه‌گیری به روش هدفمند و از نوع گلوله‌برفی بود و تا رسیدن به اشباع کامل داده ادامه یافت. از مصاحبه عمیق نیمه‌ساختارمند به منزله اصلی‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها استفاده شد. بدین ترتیب با توجه به شناخت پژوهشگر و در نظر گرفتن اهداف پژوهش، از اساتیدی که شایستگی پاسخ به پرسش‌های پژوهش را داشتند، مصاحبه به عمل آمد. مصاحبه با ۷ نفر از اساتید و ۱۵ نفر از دانشجویان دانشکده اقتصاد و کارآفرینی صورت گرفت و به طور میانگین، هر مصاحبه بین ۲۰ تا ۴۵ دقیقه به طول انجامید.

تمام مصاحبه‌ها هم‌زمان با کسب اجازه از افراد، ضبط و همین‌طور یادداشت‌برداری شد و به تأیید مشارکت‌کنندگان در پژوهش رسید. داده‌های به دست آمده از هر مصاحبه برای کدگذاری به صورت نوشتاری درآمد و به روش تحلیل مقایسه‌ای مداوم و طبق روش استراوس و کوربین تفسیر شد. به منظور تأیید کدها، از بازنگری

1. Jardim et al.

2. Corbin & Strauss

مشارکت کنندگان استفاده شد. به منظور اعتباربخشی داده‌ها حین مصاحبه سعی شد با تکنیک‌های کنترل اعضا، ملاقات‌های طولانی و استفاده از روش‌های چندگانه (فن مثلث‌سازی) گردآوری داده‌ها، همچون ضبط صدا، یادداشت‌برداری، مشاهده حالات و تجارب زیسته، به اعتبار داده‌ها افزوده شود. پژوهان و همکاران (۱۳۹۸) بیان نمودند که به منظور بررسی پایایی پژوهش، روش پایایی بازآزمون پاسخ متناسبی را ارائه می‌دهد. شاخص ثبات یا پایایی بازآزمون به میزان سازگاری طبقه‌بندی داده‌ها در طول زمان اشاره دارد که در آن ابتدا فرد کدگذار مستقل، با پیشینه موضوع آشنا می‌شود و پس از یادگیری روش کدگذاری، داده‌ها را کدگذاری می‌کند؛ سپس با معیار توافق درصدی هولستی^۱، میزان تطابق کدها حاصل می‌شود. فرمول ضریب توافق کدگذاری به روش هولستی در این پژوهش عبارت است از:

$$PAO = 2M/(n1+n2):2(49)/(60+60) = 0/82$$

در این فرمول PAO: به معنی درصد توافق مشاهده شده^۲ (ضریب پایایی)، است. M: تعداد توافق در دو مرحله کدگذاری، N1: تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول و N2: تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم است. این رقم بین صفر (عدم توافق) و یک (توافق کامل) متغیر است. در صورتی که خروجی بیشتر از ۷۰ درصد باشد، پایایی حاصل می‌گردد. در پژوهش حاضر برای محاسبه پایایی با استفاده از فرمول هولستی، از بین مصاحبه‌های انجام شده تعداد ۳ مصاحبه به صورت تصادفی انتخاب گردید و پژوهشگر هر کدام از آن‌ها را دو بار در فاصله زمانی ۳۰ روزه کدگذاری کرد؛ نتایج این دو مرحله کدگذاری با یکدیگر مقایسه و برای ضریب پایایی از فرمول هولستی استفاده گردید. در جدول مشاهده می‌گردد که تعداد کل کدهای استخراج شده در هر دو مرحله برابر با ۶۰ و تعداد کل توافقات بین کدگذاری‌هایی که انجام شده است برابر با ۴۹ است. پس پایایی مصاحبه‌های انجام گرفته در این پژوهش با استفاده از فرمول هولستی برابر با ۸۲ درصد است. با توجه به اینکه میزان پایایی بیشتر از ۷۰ درصد است، قابلیت اعتماد کدگذاری‌ها مورد تأیید است.

جدول ۱. محاسبه پایایی به روش هولستی (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ردیف	عنوان مصاحبه	تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله اول	تعداد واحدهای کدگذاری شده در مرحله دوم	تعداد توافقات	پایایی (درصد)
۱	۷	۲۱	۲۳	۱۸	۸۳
۲	۱۴	۲۰	۱۹	۱۶	۸۲
۳	۲۱	۱۹	۱۸	۱۵	۸۱
	کل	۶۰	۶۰	۴۹	۸۲

یافته‌ها

کدگذاری باز

در این مرحله با مرور یادداشت‌های میدانی، نکات مهم و کلیدی مصاحبه‌ها استخراج و کدگذاری انجام شد. سپس اجزای مشابه و معنی‌دار مباحث به صورت کدهایی ثبت و در مجموع تعداد ۲۳۰ کد از ۲۲ مصاحبه شناسایی گردید. با مقایسه و طبقه‌بندی کدهای مشابه، ۷۲ مفهوم کلیدی استخراج شد (جدول ۲)؛ سپس با طبقه‌بندی مفاهیم مشابه، ۱۶ مقوله شناسایی گردید. به این ترتیب «عوامل علی» شامل ۱۱ مفهوم و ۳ مقوله، «عوامل زمینه‌ای» شامل ۲۴ مفهوم و ۴ مقوله، «عوامل مداخله‌گر» شامل ۱۲ مفهوم و ۳ مقوله، «پدیده محوری» شامل ۱ مقوله، «زاهبردها» شامل ۲۱ مفهوم و ۵ مقوله و در نهایت «پیامدهای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی» دارای ۶

1. Holsti PAO

2. Percentage of Agreement Observation (PAO)

مفهوم و ۱ مقوله بودند.

جدول ۲. نمود مفاهیم و مقوله‌ها (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ردیف	مفاهیم	مقوله‌ها
۱	تسلط کامل داشتن بر ابزارهای یادگیری (استاد و دانشجو)	عوامل زیرساختی و فرایندی
۲	برگزاری کارگاه‌های آموزشی	
۳	سهولت استفاده از نرم‌افزارهای مورد استفاده	
۴	اینترنت پرسرعت و نرم‌افزارهای به‌روز	
۵	قابلیت نصب نرم‌افزارها هم بر روی اندروید، هم IOS و هم ویژه ویندوز	
۶	توسعه مهارت‌ها و توانمندسازی نیروی انسانی	
۷	توسعه زیرساخت‌ها	
۸	کاهش استرس ناشی از عدم تأمین ابزارهای مورد نیاز دانشجویان (لپ‌تاپ و گوشی تلفن همراه)	کاهش استرس دانشجویان و تأمین امنیت روانی
۹	پرداخت وام برای خرید لپ‌تاپ و تلفن همراه	
۱۰	ارتباط صمیمانه‌تر استاد با دانشجو برای کاهش استرس دانشجویان	
۱۱	انگیزه‌دادن به دانشجو به‌جای سرخورده کردن دانشجو توسط استاد	
۱۲	ایجاد امنیت روانی برای دانشجو به دلیل دور نبودن و دور نشدن از خانواده	
۱۳	کاهش دل‌تنگی برای دانشجویان خوابگاهی	
۱۴	بهبود مداوم کیفیت آموزش	کنش‌های مورد نیاز
۱۵	فرهنگ‌سازی استفاده صحیح از فناوری	
۱۶	توسعه اخلاق حرفه‌ای و اعتقادی اساتید	
۱۷	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی با تأکید بر شرایط اضطراری	
۱۸	تدوین محتوای مناسب توسط اساتید	
۱۹	بازنگری اساتید در منابع مختلف	
۲۰	مدیریت زمان	عوامل اجتماعی - فرهنگی
۲۱	کاهش آلودگی هوا و کاهش ترافیک	
۲۲	انعطاف در زمان و مکان	
۲۳	شرکت عده بیشتری برای شرکت در کلاس‌های مجازی	
۲۴	مبارزه با انحصار علم و دست‌رسی برابر	
۲۵	عدالت آموزشی و دسترسی برابر	
۲۶	ارتباط‌گیری با دانشجویان سایر رشته‌ها	
۲۷	مشارکت با اعضای هیئت‌علمی سایر رشته‌ها و دانشکده‌ها	
۲۸	فراهم شدن شرایط برای انجام پژوهش‌های مشترک با دانشکده‌ها و رشته‌های مشابه	
۲۹	ارتباطات گسترده‌تر با افراد بیشتر	
۳۰	تشکیل تیم‌های گروهی در فضای مجازی (تیم مقاله‌نویسی)	
۳۱	پیش‌زمینه کارآفرینانه، سوابق تحصیلی و تجارب کارآفرینی اساتید	اساتید کارآفرین و اساتید دانشگاه
۳۲	توانمندی‌های کارآفرینانه، ارزش‌ها و باورهای شخصی و توجه به دیگران و ضرورت گنجاندن کارآفرینی در دانشگاه	
۳۳	کاهش هزینه‌های دانشجو و استاد	عوامل اقتصادی
۳۴	صرفه‌جویی در مصرف آب، برق و گاز محیط آموزشی	
۳۵	کاهش هزینه سکونت در خوابگاه برای دانشجویان غیربومی	
۳۶	کاهش هزینه‌های حمل و نقل و ایاب و ذهاب	
۳۷	تخصیص بودجه کافی برای برگزاری کارگاه‌های کارآفرینی و دعوت از کارآفرینان برتر	تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی
۳۸	توسعه مهارت‌های اساتید در خصوص تدوین و طراحی محتوای آموزشی	
۳۹	ارتقاء سطح سواد رسانه‌ای اساتید و دانشجو در خصوص استفاده از ابزارهای آموزش مجازی	
۴۰	روش تدریس تعاملی در فضای مجازی و مشارکت دانشجو و اساتید در بحث یاددهی و یادگیری	

ادامه جدول ۲. نمود مفاهیم و مقوله‌ها (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

مقوله‌ها	مفاهیم	ردیف
	جذب راحت‌تر دانشجویان خارجی	۴۱
سرمایه‌گذاری	استفاده بهینه از ظرفیت‌های کارکنان مربوط به حوزه آموزشی و دانشجویی	۴۲
	استفاده مناسب از امکانات مجازی محیط آموزشی	۴۳
	تدوین برنامه‌ای مدون برای آشنا کردن اساتید و اعضای هیئت‌علمی توسط وزارت عتف،	۴۴
عوامل سیاسی	تخصیص بودجه مشخص برای صرف بیشتر در حوزه پلتفرم‌های آموزش مجازی توسط وزارت عتف	۴۵
	حفظ حقوق مالکیت معنوی محتواهای آموزشی تولیدشده	۴۶
	راه‌اندازی زیرساخت‌های آموزش مجازی در کمترین زمان	۴۷
	ایجاد مدیریت دغدغه‌مند در حوزه آموزش کارآفرینی در دانشگاه رازی	۴۸
مسائل مدیریتی	ایجاد سیستم‌های نظاره‌گر در نظام دانشگاه	۴۹
	سیاست‌ورزی مطلوب در حوزه آموزش کارآفرینی	۵۰
	اولویت‌بخشی در واسپاری پروژه‌ها به بخش‌های مختلف دانشگاه	۵۱
	ایجاد فرهنگ پاسخگویی در حوزه آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه	۵۲
	به‌روزرسانی سرفصل‌های کارآفرینی در دانشگاه	۵۳
تحول آموزشی	تقویت زیرساخت‌های آموزشی جهت آموزش عملی کارآفرینی در کنار آموزش مجازی کارآفرینی	۵۴
	ایجاد کارگروه‌های فنی در دانشگاه برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی که مکمل آموزش حضوری است.	۵۵
	رعایت حقوق دانشجویان	۵۶
استراتژی اخلاقی برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی	احترام به حریم خصوصی	۵۷
	ایجاد عدالت در بهره‌مندی از منابع آموزشی	۵۸
	سیاست‌گذاری و تنظیم زیست‌بوم آموزش مجازی	۵۹
بازنگری جدی در منابع مالی، انسانی و پشتیبانی	تخصیص بودجه بیشتر برای تولید محتوای آموزشی	۶۰
	تخصیص بودجه بیشتر برای توانمندسازی فناورانه اساتید و دانشجویان	۶۱
	شناسایی اساتید و دانشجویان خلاق و تشویق آن‌ها	۶۲
فضای کارآفرینانه دانشگاه	شبکه‌سازی بین دانشجویان، اساتید، کارکنان (روابط سازمانی)	۶۳
	دسترسی میان‌فردی به اطلاعات در بین اساتید، دانشجویان	۶۴
	پشتیبانی از کارآفرینی و حمایت بدون قید و شرط از ایده‌های بکر	۶۵
ساختار سازمانی دانشگاه	استقلال مالی دانشگاه و ساختار غیر رسمی در مدیریت دانشگاه	۶۶
	توسعه مهارت‌ها و تجارب یادگیری افراد	۶۷
پیامدهای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا	به‌روز بودن اساتید و افزایش مهارت‌های آموزشی	۶۸
	ارتقاء سطح بهره‌وری آموزشی	۶۹
	اثربخشی زیست‌محیطی	۷۰
	کنجکاوی و ابتکار دسترسی به تکنولوژی جدید	۷۱
	برخوردارگی از بهترین شیوه ارزیابی و تحلیل فرایند آموزشی	۷۲

کدگذاری محوری

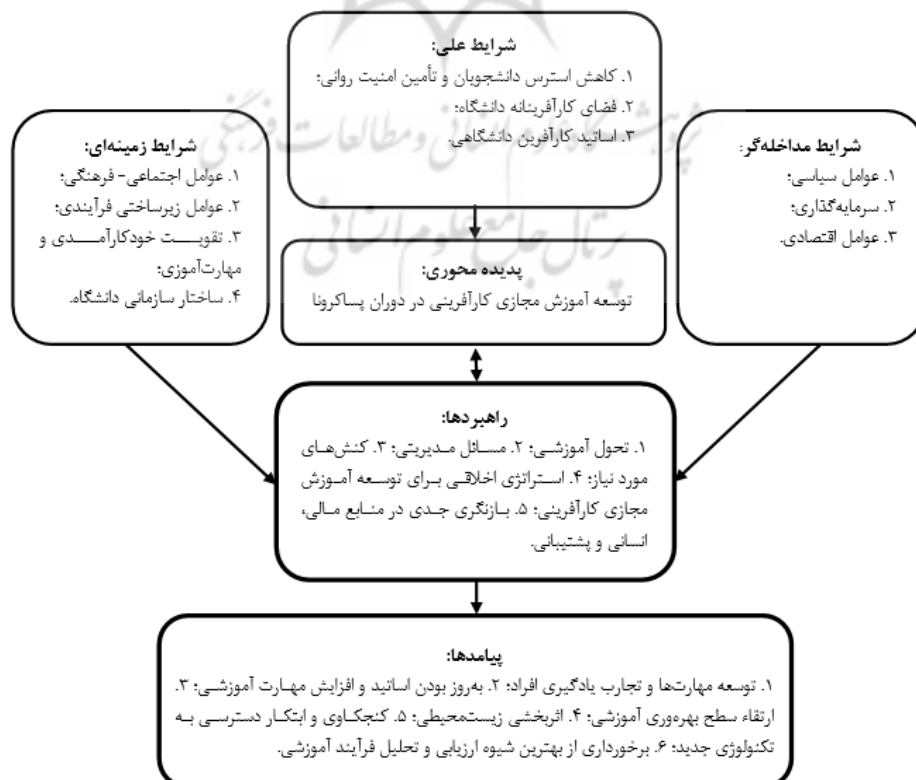
در این مرحله، مفاهیم بر اساس ماهیت آنان در دسته‌هایی طبقه‌بندی گردید و برای هر دسته عنوانی بر اساس مفاهیم طبقه‌بندی شده تخصیص داده شد که در نهایت ۷۲ مفهوم شناسایی شده در ۱۶ مقوله دسته‌بندی شدند (جدول ۲). مقوله‌های شناسایی شده شامل عوامل زیرساختی و فرایندی، کاهش استرس دانشجویان و تأمین امنیت روانی، کنش‌های مورد نیاز، عوامل اجتماعی-فرهنگی، اساتید کارآفرین و اساتید دانشگاه، عوامل اقتصادی، تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی، سرمایه‌گذاری، عوامل سیاسی، مسائل مدیریتی، تحول آموزشی، استراتژی اخلاقی برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی، بازنگری جدی در منابع مالی، انسانی و پشتیبانی، فضای کارآفرینانه

دانشگاه، ساختار سازمانی دانشگاه و پیامدهای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا بودند.

کدگذاری انتخابی

در کدگذاری انتخابی پژوهشگران بر اساس مقایسه مداوم و خط سیر داستان تلاش دارند تا ارتباط بین مقوله‌ها را مشخص کنند و در نهایت مدل پژوهش را ترسیم و ارائه نمایند. در این مرحله ضمن مقایسه مداوم میان مقوله‌ها، روابط بین مقوله‌ها مشخص و در نهایت الگوی پارادایمی پژوهش که نشان‌دهنده ارتباط بین مقوله‌ها است تدوین شد. روایت ذیل بر اساس خط سیر داستان نتایج حاصل از کدگذاری انتخابی برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا در دانشگاه رازی می باشد.

کاهش استرس دانشجویان و تأمین امنیت روانی، «عوامل علی» توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا در دانشگاه رازی را شامل شدند. «عوامل زمینه‌ای» تأثیرگذار بر روی توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا شامل عوامل اجتماعی-فرهنگی، عوامل زیرساختی فرایندی و تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی هستند. «عوامل مداخله‌گر» شامل، عوامل سیاسی، عوامل اقتصادی و سرمایه‌گذاری هستند که بر روی پدیده مورد بحث تأثیر گذارند. «راهبردهای مؤثر» بر توسعه آموزش مجازی کارآفرینی شامل، تحول آموزشی، مسائل مدیریتی، کنش‌های مورد نیاز، استراتژی اخلاقی برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی، بازنگری جدی در منابع مالی، انسانی و پشتیبانی و در نهایت توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا که منجر به پیامدهای مثبت، توسعه مهارت‌ها و تجارب یادگیری افراد، به‌روز بودن اساتید و افزایش مهارت آموزشی، ارتقاء سطح بهره‌وری آموزشی، اثربخشی زیست‌محیطی، کنجکاوی و ابتکار دسترسی به تکنولوژی جدید و برخورداری از بهترین شیوه ارزیابی و تحلیل فرایند آموزشی در دانشگاه می‌گردد. در شکل (۲) مدل پارادایمیک توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا در دانشگاه رازی مشهود است.

شکل ۲. مدل توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا در دانشگاه رازی (یافته‌های پژوهش)

نتیجه گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر با هدف ارائه مدل پارادایمیک توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه رازی با استفاده از نظریه داده بنیاد انجام پذیرفت. تحلیل استقرائی داده‌ها و نتایج احصاء شده از مطالعه حاضر مشتمل بر شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا در دانشگاه رازی و اقدامات اتخاذ شده و پیامدهای حاصل از آن است که در قالب مدل پژوهش ارائه شده است (شکل ۲). بر اساس تجزیه و تحلیل حاصل از مصاحبه‌ها، ۲۳۰ کد اولیه از ۲۲ مصاحبه انجام گرفته استخراج شد. با طبقه بندی مفاهیم مشابه، تعداد ۷۲ مفهوم کلیدی به دست آمد؛ سپس با ادغام مفاهیم مشابه تعداد ۱۶ مقوله شناسایی گردید که در قالب نظریه بنیانی تدوین گردیدند؛ بنابراین «عوامل علی» شامل ۱۱ مفهوم و ۳ مقوله، «عوامل زمینه‌ای» شامل ۲۴ مفهوم و ۴ مقوله، «عوامل مداخله‌گر» شامل ۱۲ مفهوم و ۳ مقوله، «پدیده محوری» شامل ۱ مقوله، «راهبردها و اقدامات» شامل ۲۱ مفهوم و ۵ مقوله، «پیامدهای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا» شامل ۶ مفهوم و ۱ مقوله هستند.

با توجه به یافته‌های پژوهش «کاهش استرس دانشجویان و تأمین امنیت روانی»، «فضای کارآفرینانه دانشگاه»، «اساتید کارآفرین و دانشگاهی» به مثابه «عوامل علی» که در واقع شامل علل اصلی است و «توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا» که پدیده اصلی مورد بحث است را به ضرورتی اجتناب ناپذیر تبدیل کرده است. استرس امتحان از استرس‌های موقعیتی است که با پیشرفت تحصیلی میلیون‌ها دانشجو در مراکز آموزشی رابطه تنگاتنگی دارد و استرس مرکب از سه مؤلفه مهم نگرانی، استرس پذیری و واکنش جسمانی است. برگزاری آزمون مجازی در کاهش نگرانی و کاهش هیجان پذیری نقش دارد (رنجدوست، ۱۳۹۷). در بحث فضای کارآفرینانه دانشگاه و اساتید کارآفرین دانشگاهی پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته و بدیهی است که کارآفرینی در ارتقاء علمی و اداری اساتید نقش دارد. پس لازم است که سیاست‌های سازمانی کارآفرینانه از جمله سیاست‌های بالادستی و اصلاح قوانین وزارت عتف، ساختار و فرهنگ سازمانی کارآفرینانه و اجرای سیاست‌های آموزشی و پژوهشی مشتری‌گرا و کارآفرینانه که از مهم‌ترین ویژگی‌ها برای کارآفرین شدن هستند اصلاح شوند.

به طور کلی خوش‌نامی دانشگاه بر ذینفعان و مشتریان تأثیر گذاشته و آن‌ها را به سرمایه‌گذاری و مشارکت در دانشگاه ترغیب می‌کند. یکی از راهبردهای اثرگذار در ایجاد دانشگاه کارآفرین بهبود فضای کسب و کار و ارتباط دانشگاه با جامعه از جمله کارآفرینان و دانشگاه‌های کارآفرین منطقه‌ای و جهانی است و ضرورت دارد که وزارت عتف، افرادی را به مدیریت دانشگاه‌ها منصوب کند که دارای نگرش کارآفرینی باشند یا به سیاست‌های کارآفرینی دانشگاه و دولت پایبند باشند (مصطفایی و همکاران، ۱۳۹۷). یافته‌های دیگر در این پژوهش حکایت از این دارد که «عوامل زمینه‌ای» شامل «عوامل فرهنگی-اجتماعی»، «عوامل زیرساختی فرایندی»، «تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی» و «ساختار سازمانی دانشگاه» هستند.

در خصوص «عوامل فرهنگی-اجتماعی» ویروس کرونا علاوه بر پیامدهای آموزشی، پیامدهای عاطفی-اجتماعی برای دانشجویان و اساتید به همراه داشت از جمله: به خطر افتادن سلامت جسمی و عاطفی-اجتماعی دانشجویان، اساتید و کارکنان؛ استرس و فشار ناگهانی به اساتید با تغییر استراتژی‌های آموزشی؛ کاهش تعامل دانشجویان در ارتباطات آموزشی؛ تمرکز و میزان یادگیری پایین دانشجویان از چالش‌های اجتماعی آموزش مجازی در دوران کرونا بود (بی‌ریا، ۱۴۰۱). کرونا ویروس، چالش‌های اجتماعی مثبتی هم به همراه داشت که در قالب مفاهیم در جدول شماره ۲ بیان گردید.

از مهم‌ترین عواملی که در مقوله «عوامل زیرساختی فرایندی» قرار دارد: قطعی و سرعت پایین نت، مشکلات فنی نرم‌افزار ادوپی کانکت، بالا بودن هزینه و حجم اینترنت مصرفی آموزش مجازی، پاسخگو نبودن پشتیبان‌های

فنی، دسترسی محدود به اینترنت و قطعی برق در برخی مناطق، اشکالات فنی درس‌افزار، این عوامل مربوط به مشکلات فنی در سطح مراکز آموزشی در دوران کرونا بودند و همین‌طور مشکلات مربوط به آموزش، مشکلات مربوط به عملکرد اساتید و دانشجویان و مشکلات مربوط به کنشگری و تعامل از مهم‌ترین مسائل زیرساختی فرایندی در دوران کرونا بودند (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۱). پس ضرورت دارد که دانشگاه رازی از محدودیت‌هایی که در دوران کرونا با آن مواجه شد، به فرصت‌سازی برسد و برای توسعه آموزش مجازی در پساکرونا، این محدودیت‌ها را رفع کند و زیرساخت‌های لازم را فراهم کند؛ که از مهم‌ترین عواملی که در مقوله «تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی» قرار دارد و در پژوهش‌های پیشین کمتر به آن پرداخته شده است، ارتقاء سطح سواد رسانه‌ای استاد و دانشجو است. توسعه مهارت‌های اساتید در خصوص طراحی و تدوین محتوای آموزشی و روش تدریس تعاملی در فضای مجازی و مشارکت دانشجویان و اساتید در بحث یاددهی و یادگیری از عوامل دیگری هستند که در مقوله «تقویت خودکارآمدی و مهارت‌آموزی» قرار دارند.

یکی از مهم‌ترین مقوله‌هایی که در دسته «عوامل مداخله‌گر» تأثیرگذار بر توسعه آموزش مجازی است، مقوله «سرمایه‌گذاری» است که هدف آن، جذب دانشجویان خارجی، استفاده مناسب از امکاناتی که در محیط دانشگاه در دسترس است و همین‌طور بیشترین استفاده از کارکنان مربوط به حوزه آموزشی و دانشجویی است. یک مقوله بااهمیت دیگر که در دسته‌بندی «عوامل مداخله‌گر» قرار دارد، مقوله «عوامل سیاسی» است که وظیفه وزارت عتف را در خصوص توسعه آموزش مجازی کارآفرینی بیان می‌کند که تخصیص بودجه لازم برای صرف فعالیت‌های بیشتر در حوزه پلتفرم‌های آموزش مجازی، تدوین برنامه‌های مدونی برای اساتید و اعضای هیأت علمی، حفظ حقوق مالکیت معنوی در خصوص محتواهای آموزشی تولیدشده را باید در دستور کار قرار دهد. پیامدهای مثبتی که توسعه آموزش مجازی در دانشگاه رازی به همراه خواهد داشت؛ ارتقاء سطح بهره‌وری آموزشی، کنجکاوی و ابتکار دسترسی به تکنولوژی جدید، اثربخشی زیست‌محیطی، به‌روز بودن اساتید و افزایش مهارت آموزشی، توسعه مهارت‌ها و تجارب یادگیری افراد و در نهایت برخورداری از بهترین شیوه ارزیابی و تحلیل فرایند آموزشی خواهند بود.

ارائه آموزش الکترونیکی، نیازمند سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها است. دانشگاه‌ها برای اینکه به نحو مناسبی نقش خود را به‌درستی در جامعه ایفا کنند نیازمند تأمین مالی هستند، بنابراین علاوه بر استفاده از منابع مالی می‌توانند از راه‌های دیگری نیز منابع مالی خود را تأمین کنند؛ استفاده از ظرفیت خیرین و واقفان، تقویت ارتباط دانشگاه با صنعت، تجاری‌سازی فناوری و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان، ارتباط بین دانشگاه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، بنابراین فعالیت دانشگاه‌ها می‌تواند به تولید ثروت منجر شود. در رابطه با توسعه آموزش مجازی در ایران می‌توان از پتانسیل دانشگاه پیام‌نور جهت ارائه آموزش مجازی در مناطق و استان‌های کم‌برخوردار استفاده نمود. پس اصلاح نظام آموزش سنتی و گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به‌عنوان بخشی از نظام آموزش عالی مجازی می‌تواند تأثیرگذار باشد. با توجه به مطالعات میدانی در دانشگاه رازی در خصوص توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پساکرونا، مشاهده شد که عوامل زیرساختی-فرایندی دارای ضعف عملکردی بوده است و آن‌طور که انتظار می‌رود نقش سازنده خود را در توسعه آموزش مجازی کارآفرینی ایفا نکرده است و همچنین در روند تخصیص بودجه به دانشگاه برای توسعه آموزش مجازی که مکمل آموزش حضوری است، نارسایی وجود دارد که ضرورت دارد که عدالت و توجه بیشتری در خصوص، تخصیص بودجه اعمال شود.

دانشگاه‌ها برای تداوم در اجرای برنامه‌های آموزشی در زمان کرونا ناگزیر شدند که به‌جای آموزش حضوری از آموزش الکترونیکی استفاده کنند. بدون شک این نوع آموزش در کنار فوایدی که داشت، چالش‌هایی نیز ایجاد کرد.

در حال حاضر با انجام واکسیناسیون عمومی که انجام شد؛ با بازگشایی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مواجه هستیم اما نباید از فواید آموزش مجازی غافل بود. با وجود احتمال بروز بحران‌های مشابه کرونا در آینده، لازم است که دانشگاه‌ها از تجارب دوران کرونا بهره ببرند و آموزش‌های مجازی را در کنار آموزش‌های حضوری به صورت ترکیبی در سیاست‌های خود در آینده دنبال کنند؛ بنابراین تحول دیجیتال در دانشگاه‌ها در پسا کرونا ضروری است. با توجه به ضرورت توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در پسا کرونا و با توجه به مشاهدات میدانی در این خصوص، مدل پارادایمیک برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی طراحی گردید. مطابق با مدل پژوهش مشخص شد که عوامل مؤثر در توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا در دانشگاه رازی شامل عوامل علی مؤثر بر پدیده (توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در دوران پسا کرونا)، شامل «کاهش استرس دانشجویان و امنیت روانی آن‌ها، فضای کارآفرینانه دانشگاه و اساتید کارآفرین دانشگاهی» هستند که در پژوهش‌های مختلفی به این مؤلفه‌ها اشاره شده است: احمدی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود بیان نمودند که آموزش مؤثر، آموزشی است که در عین مفید بودن بتواند قابلیت استفاده در شرایط مختلف را داشته باشد و تمامی اقشار جامعه از طبقه کم‌درآمد تا طبقه پردرآمد بتوانند یکسان از آن استفاده کنند. برای توسعه آموزش مجازی کارآفرینی در زمان پسا کرونا مطابق یافته‌ها و مدل استخراجی پژوهش، نیاز است تا زمینه فنی و زیرساختی در این خصوص ایجاد شود. حمایت‌های دولتی و حمایت‌های معنوی مدیران برای توسعه آموزش مجازی، باعث می‌شود پشته‌های انگیزشی ایجاد شود و نیاز دانشگاه برای ایجاد تحول فرهنگی؛ باعث شده که شناخت ارزش‌ها و استانداردهای آموزش مجازی کارآفرینی در دانشگاه به‌عنوان نیازهای اولیه برای توسعه آموزش مجازی مشخص شود.

در ادامه پیشنهادهای کاربردی برخاسته از نتایج پژوهش ارائه شده است:

۱. ایجاد سیستم آموزشی کارآفرین‌پرور در دانشگاه رازی؛
۲. تسهیل در ارتباط‌گیری در ساختار نظام‌های آموزشی با طراحی سامانه‌های مجازی مرتبط و کار؛
۳. ایجاد بانک اطلاعاتی از منابع فیزیکی و انسانی دانشگاه؛
۴. برون‌سپاری فعالیت‌های آموزشی در حوزه کارآفرینی.

منابع

- احمدی، سیده معصومه؛ صدوقی، میترا؛ پورحسین گیلاکجانی، عباس (۱۴۰۰). آموزش الکترونیک در دوران کرونا: به‌کارگیری استراتژی‌های هوش هیجانی برای مقابله با استرس تحصیلی دانشجویان، فصلنامه رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۵ (۸۳)، ۱۷۰۰-۱۶۸۳.
- امیا، رضا؛ دیده‌خانی، حسین؛ سعیدی، پرویز (۱۴۰۱). شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه آموزش کارآفرینی در نظام آموزش عالی ایران، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، ۱۶ (۳)، ۹۳-۱۱۶.
- بی‌ریا، سهیلا (۱۴۰۱). آموزش عالی در دوران کرونا در ایران و جهان، فصلنامه علمی آموزش علوم دریایی، ۹ (۳۰)، ۲۲۳-۲۱۰. doi: 10.22034/rmt.2022.543798.2057
- پژوهان، ایوب؛ رضایی، بیژن؛ نادری، نادر؛ عسکری، علی (۱۳۹۸). شناسایی عوامل مؤثر بر پایداری کسب‌وکارهای کوچک مناطق زلزله‌زده استان کرمانشاه، مجله جغرافیا و پایداری محیط، ۲ (۳۳)، ۷۱-۸۷. doi: 10.22126/ges.2020.4783.2162
- جزینی، علیرضا (۱۳۹۷). تأثیر دوره‌های آموزش مجازی دانشگاه‌ها و مؤسسات غیرانتفاعی بر توسعه دانش، فصلنامه توسعه و آموزش منابع انسانی، ۵ (۱۶)، ۱۵۰-۱۳۳.
- جعفری، احسان؛ تقوایی یزدی، مریم؛ صفاریان همدانی، سعید (۱۴۰۰). مروری بر رویکرد دانشگاه دیجیتال در پاندمی کرونا و

- پساکرونا، تعالی بالینی، ۳ (۱۱)، ۸۵-۱۱۰.
- حاجی زاده، انور؛ عزیزی، قادر؛ کیهان، جواد (۱۴۰۰). تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی در دوران کرونا: رهیافت توسعه آموزش مجازی در پساکرونا، فصلنامه علمی تدریس پژوهی، ۹ (۱)، ۱۷۴-۲۰۴.
- رزاقی پورخانی، فاطمه؛ عزیزی خالخیلی، طاهر؛ میرترابی، مهدیه‌السادات (۱۴۰۱). تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای آموزش مجازی در دوران پاندمی کرونا، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۲ (۵۳)، ۱۱۹-۱۰۰. doi: 10.22059/ijaedr.2022.337186.669123
- رضایی، عباسعلی؛ زاهدی، محمدهادی (۱۳۹۷). نقش فن‌آوری‌های نوین در پیشرفت آموزش‌های الکترونیکی، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۴۰ (۱)، ۹۵-۱۱۴. doi: 10.22034/jiera.2018.66311
- رنجدوست، شهرام (۱۳۹۷). بررسی نقش آزمون‌های مجازی در کاهش استرس از دیدگاه استادان و دانشجویان، فناوری آموزش، ۱۳ (۲)، ۳۷۰-۳۷۸. doi: 10.22061/jte.2018.3319.1848
- سلیمی، سمانه؛ فردین، محمدعلی (۱۴۰۰). نقش ویروس کرونا در آموزش مجازی؛ با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه علمی پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۸ (۲)، ۴۹-۶۰. doi: 10.30473/etl.2020.53489.3249
- شهبازی، اسکندر؛ افشاری، زهرا (۱۴۰۱). چالش‌های پیش رو نظام آموزشی در دوران پساکرونا، فصلنامه رویکردهای پژوهشی نو در علوم مدیریت، ۱ (۱۸)، ۳۳۰-۳۲۱.
- عربی، سمیه؛ حسینی، سید رسول؛ عزیزی، محمد (۱۴۰۱). طراحی مدل آموزش کارآفرینی در نظام آموزش فنی و حرفه‌ای ایران، فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، ۱۷ (۶۶)، ۱۱۳-۱۳۸.
- علم، رضا؛ علیپور، محسن؛ حسینی‌نیا، سیده عالمه (۱۳۹۹). بررسی اهمیت و لزوم توجه به چالش‌های آموزش و یادگیری در فضای مجازی در دوران کرونا در نظام آموزشی ایران، فصلنامه تحقیقات جدید در علوم انسانی، ۴ (۳۲)، ۲۴۷-۲۵۹.
- غفرانی، نرگس؛ حسینی، سید رسول؛ موسی‌خانی، مرتضی (۱۴۰۰). طراحی مدرسه کارآفرین مبتنی بر توسعه شایستگی‌های کارآفرینانه در مقطع متوسطه، فصلنامه توسعه کارآفرینی، ۱۵ (۱)، ۱۶۰-۱۴۱. doi: 10.22059/jed.2022.332859.653806
- مصطفایی، سید محمدرضا؛ ملکیان، فرامرز؛ کاویانی، الهام؛ کرم‌افروز، محمدجواد (۱۳۹۷). طراحی الگوی دانشگاه کارآفرین براساس نظریه داده‌بنیاد، مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی، ۱۲ (۲)، ۴۱-۷۴.

References

- Ahmadi, S. M., Sadouqi, M., & Pourhossein Gilakjani, A. (2021). Electronic education in the era of Corona: applying emotional intelligence strategies to deal with students' academic stress. *Quarterly Journal of New Research Approaches in Management and Accounting*, 5 (83), 1683-1700. (in Persian).
- Alam, R., Alipour, M., & Hosseininia, S. A. (2019). Investigating the importance and necessity of paying attention to the challenges of teaching and learning in virtual space in the era of Corona in Iran's educational system, *New Research Quarterly in Human Sciences*, 4 (32), 247-259. (in Persian).
- Amya, R., Didekhani, H., & Saeedi, P. (2022). Identifying factors affecting the development of entrepreneurship education in Iran's higher education system. *Educational Leadership & administration*, 16 (3), 93-116. (in Persian).
- Arabi, S., Hoseini, S. R., & Azizi, M. (2022). An Entrepreneurship Education Model in the Iranian Technical and Vocational Education System. *Journal of Curriculum Studies*, 17 (66), 113-138. (in Persian).
- Biriya, S. (2022). Higher education in the era of Corona in Iran and the world. *Scientific Quarterly of Marine Science Education*, 9 (30), 210-223. doi: 10.22034/rmt.2022.543798.2057 (in Persian).
- Carpenter, A., & Wilson, R. (2022). A systematic review looking at the effect of entrepreneurship education on higher education student. *The International Journal of Management*

- Education*, 20 (2), 100-119. doi: 10.1016/j.ijme.2021.100541
- Chen, J., Tang, L., Tian, H., Ou, R., Wang, J., & Chen, Q. (2023). The effect of mobile business simulation games in entrepreneurship education: a quasi-experiment. *Library Hi Tech*, 41 (5), 1333-1356.
- Corbin, J. M., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative sociology*, 13 (1), 3-21. doi: 10.1007/BF00988593
- Fiore, E., Sansone, G., & Paolucci, E. (2019). Entrepreneurship education in a multidisciplinary environment: evidence from an entrepreneurship programme held in Turin. *Administrative Sciences*, 9 (1), 28-39. doi: 10.3390/admsci9010028
- Gaur, U., Majumder, M. A. A., Sa, B., Sarkar, S., Williams, A., & Singh, K. (2020). Challenges and opportunities of preclinical medical education: COVID-19 crisis and beyond. *SN comprehensive clinical medicine*, 2 (11), 1992-1997. doi: 10.1007/s42399-020-00528-1
- Ghofrani, N., Hosseini, S. R., & Mosa khani, M. (2022). An entrepreneurial school model based on the development of entrepreneurial Attitude in high school level. *Journal of Entrepreneurship Development*, 15 (1), 141-160. doi: 10.22059/jed.2022.332859.653806 (in Persian).
- Haddoud, M. Y., Onjewu, A. K. E., Nowinski, W., & Alammari, K. (2022). Assessing the role of entrepreneurship education in regulating emotions and fostering implementation intention: evidence from Nigerian universities. *Studies in higher education*, 47 (2), 450-468.
- Hajizadeh, A., Azizi, G., & Keyhan, G. (2021). Analyzing the opportunities and challenges of e-learning in the Corona era: An approach to the development of e-learning in the post-Corona. *Research in Teaching*, 9 (1), 174-204. (in Persian)
- Harris, A., & Jones, M. (2020). COVID 19–school leadership in disruptive times. *School Leadership & Management*, 40 (4), 243-247. doi: 10.1080/13632434.2020.1811479
- Himki, A., Ramadhan, T., Durachman, Y., & Pramono, E. S. (2022). Digital business entrepreneurship decisions: An e-business analysis (a study literature review). *Startuppreneur Business Digital*, 1 (1), 107-113.
- Jafari, E., Taqvai-Yazdi, M., & Safarian-Hamdani, S. (2021). A review of the digital university approach in the coronavirus and post-coronavirus pandemic. *Clinical Excellence*, 3 (11), 85-110. (in Persian).
- Jardim, J., Bártolo, A., & Pinho, A. (2021). Towards a global entrepreneurial culture: A systematic review of the effectiveness of entrepreneurship education programs. *Education Sciences*, 11 (8), 398-407. doi: 10.3390/educsci11080398
- Jazini, A. (2017). The effect of virtual training courses of universities and non-profit institutions on knowledge development. *Human Resource Development and Training Quarterly*, 5 (16), 133-150. (in Persian).
- Khan, M. F., Khurshid, S., Amin, F., & Saqib, N. (2022). Learning and Creativity in Virtual Communities: Nurturing Entrepreneurial Intentions of Muslim Women. *Management and Labour Studies*, 47 (4), 483-501.
- Khosravi, E., Naderi, N., Rezaei, B., & Azadi, H. (2021). Investigating the Behavioral Adaptation Model of Tourism Business Owners in Kermanshah Province facing COVID-19 Outbreak. *Geography and Environmental Sustainability*, 11 (1), 55-72. doi: 10.22126/ges.2021.6329.2373 (in Persian).
- Kujath, C. L. (2011). Facebook and MySpace: Complement or substitute for face-to-face interaction?. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14 (1), 75-78. doi: 10.1089/cyber.2009.0311
- Mina, A., & Khan, S. (2020). Medical education during pandemics: a UK perspective. *BMC medicine*, 18 (1), 1-2. doi: 10.1186/s12916-020-01577-y
- Murphy, M. P. (2020). COVID-19 and emergency eLearning: Consequences of the securitization of higher education for post-pandemic pedagogy. *Contemporary Security Policy*, 41 (3), 492-505. doi: 10.1504/IJEIM.2011.038857
- Mustafaei, S., M., Malekian, F., Kaviani, E., & Karamafrouz, M. J. (2017). Designing the entrepreneurial university model based on the database theory, *Management and Planning in Educational Systems*, 12 (2), 41-74. (in Persian).

- Oliver, P. G., & Oliver, S. (2022). Innovative online learning in entrepreneurship education: The impact of embedding real-life industry practice in the virtual learning environment. *Industry and Higher Education*, 36 (6), 756-767.
- Ollila, S., & Williams-Middleton, K. (2011). The venture creation approach: integrating entrepreneurial education and incubation at the university. *International journal of entrepreneurship and innovation management*, 13 (2), 161-178. doi: 10.1504/IJEIM.2011.038857
- Oommen, A. (2021). The pandemic process: Acquiring active immunity through art. *Art Education*, 74 (1), 8-14.
- Pazhouhan, A., Rezaee, B., Naderi, N., & Asgari, A. (2020). Identifying the Effective Factors on the Sustainability of Small Businesses in Earthquake-Stricken Areas of Kermanshah Province. *Geography and Environmental Sustainability*, 9 (4), 71-87. doi: 10.22126/ges.2020.4783.2162 (in Persian).
- Putro, H. P. N., Rusmaniah, R., Mutiani, M., Abbas, E. W., Jumriani, J., & Ilhami, M. R. (2022). Social Capital of Micro, Small and Medium Enterprises in Kampung Purun for Improving Entrepreneurship Education. *AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan*, 14 (2), 1669-1680. doi: 10.35445/alishlah.v14i2.1909
- Ranjdoust, S. (2019). Investigating the role of virtual tests in reducing stress from the perspective of faculty members and students of Payame Noor University. *Technology of Education Journal (TEJ)*, 13 (2), 370-378. doi: 10.22061/jte.2018.3319.1848 (in Persian).
- Razzaghi Borkhani, F., Azizi Khalkheili, T., & Mirtorabi, S. M. (2022). Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats of Virtual Education during the Corona Pandemic (Case study: Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University). *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 53 (3), 805-823. doi: 10.22059/ijaedr.2022.337186.669123 (in Persian).
- Rezaee, A. A., & Zahedi, M. H. (2018). The Role of Modern Technologies in the Development of E-learning (Looking at the Opportunities and Challenges Facing Universities and Higher Education Institutions). *Journal of Research in Educational Systems*, 12 (40), 205-222. doi: 10.22034/jiera.2018.66311 (in Persian).
- Salimi, S., & Fardin, M. A. (2020). The Role of Corona Virus In Virtual Education, with an Emphasis on Opportunities and Challenges. *Research in School and Virtual Learning*, 8 (2), 49-60. doi: 10.30473/etl.2020.53489.3249 (in Persian).
- Sari, T., & Nayır, F. (2020). Challenges in distance education during the (Covid-19) pandemic period. *Qualitative Research in Education*, 9 (3), 328-360. doi: 10.17583/qre.2020.5872
- Senali, M. G., Iranmanesh, M., Ghobakhloo, M., Gengatharen, D., Tseng, M. L., & Nilsashi, M. (2022). Flipped classroom in business and entrepreneurship education: A systematic review and future research agenda. *The International Journal of Management Education*, 20 (1), 100-119. doi: 10.1016/j.ijme.2022.100614
- Shah, I. A., Amjed, S., & Jaboob, S. (2020). The moderating role of entrepreneurship education in shaping entrepreneurial intentions. *Journal of Economic Structures*, 9 (1), 1-15. doi: 10.1186/s40008-020-00195-4
- Shahbazi, E., & Afshari, Z. (2022). The challenges facing the educational system in the post-corona era. *new research approaches in management sciences*, 1 (18), 330-321. (in Persian).
- Sun, L., Tang, Y., & Zuo, W. (2020). Coronavirus pushes education online. *Nature Materials*, 19 (6), 687-693. doi: 10.1038/s41563-020-0678-8
- Viebig, C. (2022). Blended learning in entrepreneurship education: a systematic literature review. *Education & Training*, 64 (4), 533-558.
- Xi, E., Li, M., & Zhang, S. (2022). Domestic Research Hot Spots and Frontier Analysis of Virtual Reality Technology in the Field of Education. *International Journal of e-Collaboration*, 18 (3), 1-13.
- Zen, A., Kusumastuti, R., Metris, D., Gadzali, S. S., & Ausat, A. M. A. (2023). Implications of Entrepreneurship Education as a Field of Study for Advancing Research and Practice. *Journal on Education*, 5 (4), 11441-11453.